

Egy élet monodrámája

Csengey Dénes: *Három monodrámája*

Hitel Könyvműhely, 2021

Tavaly, 2021 áprilisában volt harminc éve, hogy Csengey Dénes író, politikus fájdalomosan korán, mindössze harmincnegynyolc évesen eltávozott közülünk. Nemcsak a szomorú évforduló, hanem az alkotó egyéni karaktere, munkásságának szerteágazó sokszínűsége és személyiségének hitelessége is sürgeti az életmű teljesebb feltárását. Ennek fontos állomása e jelen tanulmányban bemutatott 2021-es kötet megjelenése is.

Csengey Dénes kevesebb mint tizenöt éves alkotói időszak alatt megjelentetett egy regényt, egy novelláskötetet, és egy úgynevezett nemzedéki esszé kötetet, napvilágot láttak válogatott politikai beszédei, vászonra került egy filmforgatókönyve, s színpadra egy lemeznyi Cseh Tamásnak írt dalszövege. Néhány évvel halála után ugyan kiadták válogatott írásait, de a hagyaték további számos és értékes kéziratot rejt, amelynek feldolgozása még várat magára.

A 2020–21-es időszakban örvendetes módon elindult „Csengey-renaisszánsz” keretei között azonban említést kell tennünk e sorok írója által jegyzett monográfia¹ megjelenéséről, valamint az író kisebbik fia, Csengey Balázs által szerkesztett, s a Hitel Könyvműhely gondozásában kiadott *Három monodrámája* című, Csengey Dénesnek színpadra szánt műveit egyesítő kötetéről is.

A hiánypótlónak nevezhető karcsú kötet több szempontból is kultúrtörténeti kuriózum. Egyfelől mert a Csengey által olyannyira kedvelt műfaj elsősorban színpadra

készült, nem könyvbe, így akár összművészeti kísérletként is értelmezhetjük a drámáknak, dalszövegeknek, színháznak és grafikáknak e kötet lapjain történő egymásba fonódását. Másfelől mert a kötet lapjain, mint valami időgörbén, a Cseh-Csengey alkotópáros ifjabb korosztálya: Cseh András és Csengey Balázs, édesapjuk mintájára, ugyan nem mint énekes és dalszövegíró, hanem mint illusztrátor és szerkesztő, maguk is „összetalálkoznak”.

A keménytáblás kötet Csengey három, látszólag egészen más korban és témában, mégis egy gondolati ívre felfűzhető monodrámáját fésüli egymás mellé, azok megjelenési sorrendje alapján.

A monodrámák mint egyszemélyes monológ, különösen is alkalmas az ember belső, önmagában vívódó lelki traumáinak kibontására, amolyan pszichológiai értelemben vett szublimációjára. A Csengey-darabok azonban többet akarnak ennél: az „öngyógyítás” mellett vagy inkább helyett ugyanis a szerzőt foglalkoztató közéleti, politikai kérdéseket igyekeznek történeti távlatokba, eseményekbe helyezni, az adott kor meghatározó szereplőinek szájába adni. Kivetítenek. Távolságot tartva keresik a feloldást. A szerző, saját korának nemzedéki kiütkereséseit művei főhőseinek életén keresztül igyekszik úgy megoldani, hogy feltárva a problémák lényegét, az uralkodó viszonyokat, mintegy módot ad a kívülről való rátekintésre, az eligazodásra, a megoldás megtalálására. Társadalomkritikai észrevételeit a szabadság hiányáról, a felelősségvállalás és a példaadás szükségszerűségéről, egy több száz évvel korábban élt, kérdőre nem vonható személy szájába adja.

1 Bartusz-Dobosi László: *Csengey Dénes*. Bp., 2020, MMA Kiadó.

A jelen kötetben szereplő drámákat s azoknak az alkotói életműben elfoglalt helyét a szerkesztő tanulmányoknak is beillő bevezetője pozicionálja, a szerkesztési elvek felvázolásával az olvasót eligazítja.

A kronológiailag legkorábbi, már 1977-ben elkészült, de csak 1981-ben, az Alföld Stúdió antológiájában, a *Kikötő*ben megjelent *A cella*, Francoís Villon egy 1461-es börtönben eltöltött napját tárja az olvasó elé. A szerző által nagyon fiatalon, még egyetemista korában írt mű üzenete ma, több mint három évtizeddel az első bemutató után (Kecskeméti Katona József Színház, 1984) is aktuális: van-e esély félelem nélkül, a hazugságok erdejében igazat szólva, tisztességesen élni? A műben Villon, a „csavargó költőfejedelem” a börtönben visszaemlékezik az életére.

Az olvasó s természetesen az elnyomó rendszer korifeusai is rájönnek: *A cella* Villonja az író alteregójaként az értetlenség közönyének és az elnyomás terrorjának jelképes börtönében sínylődik, s onnan keresi a kiutat. „Hol itt az ajtó? Csak téglák, csak habarcs, kötőanyag és rothadás. Fogoly vagyok, egy befalazott ajtajú világ fereghez inkább, mint prófétához hasonló lakója...”²

A két évvel későbbi, 1979-es datálású, Csoóri Sándornak ajánlott mű, *A Tejút lovasa* 1664-ben a törökök által támadott, a Habsburgok által ellehetetlenített költőhadvezér Zrínyi Miklós egy éjszakai vívódását mutatja be. „Keserű önvád, remény, Istennel való viaskodás egyaránt jellemzi a hazájáért tenni akaró, tisztánlátó, ám az udvar által félreállított, kényszerpályán mozgó váteszköltőt”³ – írja Csengey Balázs a bevezetőben. S bár a két alkotás között számos párhuzamot találhatunk, úgy érezzük, hogy a Zrínyi-mű már jóval távolabbra mutat, mint *A cella*. Mert amíg Villon az egyéni és a művészi szabadság

elvesztésén kesereg, addig Zrínyi már egy egész ország szabadságáért kiált fel az Is-tenhez.

A Tejút lovasa egészében csak e kötetben kerülhetett az olvasók kezébe, korábban csak egy részlete jelent meg 1981-ben az *Életünk* folyóiratban. Színpadi bemutatójára pedig először 2021 májusában, Gergye Rezső rendezésében és Bajor János főszereplésével, a Vasvári Játékszín előadásában került sor, Vasváron.

Az erjedő, szétesőben levő kommunista rendszer bomlása és a lassan eszmélő, 1985–86-os változások közepette került sor a harmadik mű, a *Mélyrepülés* megírására. A Cseh-Bereményi-páros ideiglenes szétválását követően, kettejük közös életművét kiegészítő és tovább író Csengey szöveggönyve a Cseh Tamás-életműben is megújulást hozott. Egy prózai textusokból és dallamokból életre kelő verses dráma született, amely a *Frontátvonulás* című Cseh-Bereményi-album folytatásaként is értékelhető. Désiré és Vízi Miklós nélkül Novák Béla, az új hős alakja ugyanis sohasem születhetett volna meg.

Ezt maga Cseh Tamás is így látta. „Majd két évig tusakodtam-ismerkedtem Csengey Dénessel, nagyon jó barátok voltunk, de mint író – stílusban, témákban is nagyon különbözött Gézától. Politikus alkat volt, mégis az 1985–86-ban megírt *Mélyrepülés* egy jól sikerült, felemelően becsületes, egyszerű dolog lett. Nem próbálta meghazudtolni Bereményit, nem próbált sem fölé-, sem pedig alámenni. Ugyanazokat a szereplőket és elemeket használta, akik és amelyek szerepeltek a *Frontátvonulásban*.”⁴

Mindkét párosra igaz, hogy nem pusztán munkatársi kapcsolat fűzte őket eggyé az aktuális albumok mentén, hanem a megírt és megénekelte dalok közösen átélte valóságfedezete is. Az új felállás tehát nem volt versengésnek tekinthető, hanem kizárólag továbblépésnek, amely egy lényegi

2 Csengey Dénes: Jobb lett volna, ha hallgatok? = *Hevesi Szemle*, 1979, 7. évf., 4. sz., 28.

3 Csengey Balázs: Előszó = Csengey Dénes: *Három monodráma*. Budapest, 2021, Hittel Könyvműhely, 6.

4 Miskó Ildikó: A dalok intellektuális fegyverek... Beszélgetés Cseh Tamással. *A Hét*, 1992. július 10., 37. évf., 28. sz., 7.

gondolatot tett hozzá a mindkét műben felvetett „szabadság” ideájához. Mert amíg az előbbiben Vízi a saját lelkét akarta menteni, s szökni akart az országból (bár nem sikerült neki), addig a Csengey-verzió főszereplője, Novák, maradni akart. Itt akart szabad lenni, sőt az egész országot akarta „felszabadítani-felénekelni” az égbe. Cseh Tamás így emlékezett az eseményekre: „Szokatlan akusztikája volt ennek akkor, 1986-ban, az emberek nem mindig hittek a fülüknek. Jól szólt az, hogy egy ország elemelkedik onnan, ahol van.”⁵

Cseh Tamás már 1986-ban színpadra állt a *Mélyrepülés*szel, amely aztán 1988-ban lemezen is elérhetővé vált, teljes librettóját pedig, 1989-ben, a József Attila Kör által kiadott folyóirat, *A Lap* mintegy húsz oldalon közölte.

S bár a *Mélyrepülés* műfaját és történelmi idejét tekintve kilógni látszik a másik két mű – *A cella* és *A Tejút lovasa* – által meghúzott ívből, mégis helyesnek látjuk szerkesztői egymás mellé sorolásukat. A *Mélyrepülés* szövegekönyve ugyanis olyan, mint valami novelláskötet – története van –, amelynek áradását időnként „vers-dalok” szakítják meg. „Dalokkal átszótt epikából született monodráma”⁶ – mondja róla Csáki

Judit, amivel könnyűszerrel tudunk azonosulni magunk is.

A megírás jelenében játszódó – s a másik kettőtől már ebben is különböző – darab a maga „beszorítottságával” – egy „reformórszobán” kezdődik –, s már ez is erősen emlékeztet minket a Villon-műcellájára és a Zrínyi-darab sátrára. A mozgástér hiánya, a bezártság érzésének kidomborítása teszi azonban e három művet azonos horizontra, ami nem más, mint határozott és egyértelmű rendszer-és társadalomkritikai látásmódot sugall. Mindhárom főhős önemésztő tépelődése az ebből a szituációból való kitorés lehetőségeit keresi.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy egyik műnek a végén sem találkozunk klasszikus értelemben vett megoldással, feloldással, mégsem érezzük az írásokat reménytelennek, ahogy maga Csengey Dénes sem volt az. Mindig felcsillant egy halvány reményt, bizakodik, sőt lényegében minden e körül, a változtatni akarás sikerébe vetett bizalom körül forog. A szerző főhősei pontosan ugyanolyan megalkuvást nem tűró karakterek, mint ő maga, s ettől válik e három monodráma egy élet és életmű hiteles tükörképévé.

Bartusz-Dobosi László

5 Cseh Tamás. Bérczes László beszélgetőkönyve. Budapest, 2007, Palatinus Könyvesház Kft., 256.

6 Csáki Judit, A Novák. Cseh Tamás új műsoráról. *Színház*, 1986. augusztus, 19. évf., 8. sz., 16.

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ (1971) magyar író, szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész, újságíró, tanár.